

Tisíciletá

Ta tisíciletá z názvu je čeština. Když mluvíme o jejím miléniu, raději bych je (postaru) nazval tisíciletka, protože nejde jen o věk, ale také o úsilí, které bylo postupem té doby vynaloženo na její zdokonalování a třibení.

Jak můžeme vědět, že trvá už tisíc let? Když před jedenácti stoletími věrozvěstové Konstantin a Metoděj vytvořili kulturní jazyk staroslověnštinu, vycházeli přitom ze slovanského jazyka, jímž se mluvilo v okolí Soluně (v dnešním Řecku), a přitom byl plně srozumitelný i našim dávným předkům na Velké Moravě. Tak třeba staroslověnská věta

Rostislavъ bo, moravъskyi kъnędzъ, bogomъ ustimъ, sъvětъ sъtvori sъ kъnędzi svoimi i sъ Moravljany i posъla kъ cěsarju Michailu

na Velké Moravě zněla velmi podobně

Rostislavъ bo, moravъskъjъ kъnędzъ, bogomъ vedenъ, sъvětъ sъtvori sъ kъnędzi svojimi i sъ Moravljany i posъla kъ kralju Michailu.

(Znamenala asi toto: „Neboť Rostislav, moravské kníže, inspirován Bohem, poradil se se svými knížaty a s Moravany a poslal /poselství/ k císaři Michailovi.“ Pro toho, kdo by ji chtěl přečíst nahlas, dodávám, že *ъ* /tvrdý jer/ se čte jako velmi krátká neurčitá hláska mezi [i] a [e]; *ь* /měkký jer/ jako velmi krátké [i]; *ę* je nosovka.)

Věta byla tedy zcela srozumitelná, malé odchylky se mohly vykládat třeba jako prvky slavnostního stylu, ale jinak vzájemnému dorozumění Slovanů z různých končin nestálo nic v cestě. Není divu, nebyla to čeština, byla to ještě praslovanština, společná všem Slovanům, jen málo územně rozrůzněná.

Ale jinak tomu bylo o století později. V 10. století totiž proběhla řada důležitých hláskových změn, které dosavadní jednotu narušily, ba rozvrátily.

Odkud víme, že tyto změny probíhaly zrovna v 10. století? Jméno knížete Václava máme v témže století zapsáno v polatinštěné podobě *Venceslaus*, která svědčí o tom, že česky to bylo asi *Vęceslav*, tedy že se tam vyskytovala nosovka *ę*. Ale ke konci už nacházíme znění *Văceslav*, tedy nosovka je už nahrazena hláskou *ă*. A podobně, jako je tomu s nosovkami, lze dokumentovat rozdílný vývoj i u starých jerů *ѣ* a *ь* a jiných hlásek. Začal tedy v 10. století dalekosáhlý diferenciační proces, při němž se ze západního dialektu praslovanštiny vydělila čeština, slovenština, polština, lužičtina a polabština jako samostatné jazyky s osobitým hláskovým skladem. Pozdní praslovanštině, všem Slovanům kdysi společné slovo *пѣтъкъ* „pátý den v týdnu“ se na konci 10. století vyslovovalo v Čechách a na Moravě *pátek*, na středním Slovensku *pätok*, v Polsku *pętek*. V Lužici se pak později vyvinulo znění *pjatk* – a samozřejmě i ostatní původní podoby se vyvíjely dále, jak vidíme na dnešním českém *pátek*, slovenském *piatok*, polském *piątek*.

Naše věta, pocházející ze Života Konstantinova, by na konci 10. století u nás vypadala asi takto:

Nebo Rostislav, moravský kňadz, bogem veden, svět stvori s kňadzi svými i s Morav'any i posla k kráľu Michailu...

Už se tedy o mnoho víc podobala řeči, již píšeme dnes. Ale zase dnešní věta *Hele, vole, naval mi to kilo* nebyla ještě možná: tehdejší čeština neměla zatím *h*,

a proto se nemohlo říkat *hele*. Jmen zvířat se neužívalo jako nadávek (ani oslovení lidí), protože to byli užiteční pomocníci člověka. Slovo *válati* znamenalo „válčit“ – a z řečtiny pocházející slovo *kilo* u nás dosud nebylo známé. Byla to už čeština, ale od té dnešní dost odlišná...

Na konci 10. století se však česky ještě nepsalo; čeština byla jazykem pouze mluveným. Funkci psaného jazyka na našem území plnila latina a (dokonce i po zániku Velké Moravy) staroslověnština; ta se na čas udržela v Sázavském klášteře. Ale i tam byla roku 1097 zakázána, slovanští vzdělanci byli vyhnáni a jejich knihy zničeny. Povědomí o tom, že srozumitelného domácího jazyka lze užívat i v písmě, však přeživalo ještě v následujícím století. Svědčí o tom některé glosy, to znamená první soukromé překladatelské pokusy. Nejsou už napsány žádným ze staroslověnských písem, ani cyrilicí, ani starší hlaholicí – obě byla u nás už zapomenuta. A nejsou psány ani čistou staroslověnštinou, ale směsí oné rané staré češtiny a staroslověnštiny. To ovšem byl, jak se pak ukázalo, důležitý fakt inspirující k prvním pokusům o užívání češtiny jako psaného kulturního jazyka. Takový vliv však tehdy nezasáhl Lužičany, Polabany a Pomořany a to mělo pro tyto jazyky osudné důsledky: našeho století se z nich dožila pouze lužičtina, ale užívají jí dnes již jen dvojjazyční mluvčí – vedle němčiny.

Čeština – stejně jako slovenština a polština – by tedy mohla slavit své tisící narozeniny, tisíciny.